

## Tilburg University

### Zzp'ers

Muffels, R.J.A.

*Published in:*  
En toen waren er zzp'ers

*Publication date:*  
2013

*Document Version*  
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

*Citation for published version (APA):*  
Muffels, R. J. A. (2013). Zzp'ers: Insiders of outsiders? In F. Dekker (Ed.), *En toen waren er zzp'ers* (pp. 37-57). Boom Lemma uitgevers.

#### General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

#### Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Ruud Muffels

*Zijn zzp'ers insiders of outsiders op de arbeidsmarkt? In dit hoofdstuk doen we een eerste poging om hier een antwoord op te geven. Op basis van gegevens in tien Europese landen vóór de crisis en Nederlandse data tijdens de crisis vergelijken we de positie van zzp'ers met die van zmp'ers, flexwerkers en werknemers in een vaste dienstbetrekking. De analyses leren dat zzp'ers gemiddeld meer gelijkenis vertonen met insiders dan met outsiders, maar dat de heterogeniteit onder hen groot is. Zzp'ers in laaggeschoolde beroepen en vrouwelijke zelfstandigen in het algemeen verkeren in een duidelijk minder gunstige positie.*

## 2.1 INLEIDING EN VRAAGSTELLING

Over de opkomst van de zelfstandige zonder personeel (zzp'er) in Nederland wordt verschillend gedacht. Sommigen zien het als een bron van vernieuwing, anderen als de uitwassen van een doorgeschoten flexibilisering leidend tot een toenemend dualisme op de arbeidsmarkt. In de eerste visie is de groei van het zzp-schap een signaal van de verschuiving van een managerseconomie naar een ondernemerseconomie (Audretsch & Thurik, 2000), of zoals Van Praag en Stevens (2010) het verwoorden: ondernemerschap is 'hot'. Velen voelen zich aangetrokken tot het vrije ondernemerschap omdat het meer mogelijkheden zou bieden tot persoonlijke ontplooiing (Smeaton, 2003) en het de productiviteit en innovatie zou bevorderen, en daardoor uiteindelijk de welvaart doet toenemen. Volgens deze laatste opvatting is het zzp-schap ook een middel om werk en andere verplichtingen (zoals de zorg voor kinderen) beter te kunnen combineren. In de andere opvatting worden vraagtekens gezet bij deze veronderstelde positieve gevolgen voor innovatie en welvaart (Van Praag & Stevens, 2010; Stam, 2012) en wordt gewezen op de grote heterogeniteit onder zzp'ers, waarbij een deel van de groep een bijdrage levert aan innovatie en welvaart en garen spint bij het zzp-schap, maar een ander deel, waarvoor dat niet geldt, nauwelijks het hoofd boven water kan houden (Bosch & Van Vuren, 2010). Voor een deel van die laatste groep is het zzp-schap geen vrije maar een gedwongen keuze om de band met de arbeidsmarkt te behouden, en om die reden een vorm van verkapte werkloosheid. Het zzp-schap is dan een laatste redmiddel, aangezien er weinig anders overblijft dan een slecht betaalde flexbaan aan te nemen of voor zichzelf te beginnen en het inkomen veilig te stellen (zie ook Dekker, 2011). Zij zijn met andere woorden zelfstandige tegen wil en dank. Tussen deze twee visies en beelden zit een wereld van verschil, zowel ten aanzien van het ingeschatte perspectief van zzp'ers op de arbeidsmarkt als ten aanzien van de vraag of en op welke manier de samenleving zich om deze groep moet bekommeren en haar moet ondersteunen.

In de optimistische visie worden zzp'ers gezien als *insiders*, die een logische stap zetten in hun carrière en niet al te veel bekommernis of steun nodig hebben, anders dan het faciliteren van het ondernemerschap. In de meer pessimistische opvatting bestaat een belangrijk deel van de groep zzp'ers uit *outsiders* op de arbeidsmarkt, die door de keuze voor het zelfstandig ondernemerschap een aantal zekerheden missen die ze als werknemer wel zouden hebben, zoals dekking van het arbeidsongeschiktheidsrisico en de opbouw van een aanvaardbaar pensioen (zie Dekker, 2011). Het insider-outsidervraagstuk verwijst naar de institutionele barrières die er zijn om een goedbetaalde baan op de interne arbeidsmarkt te bemachtigen, waardoor de ongelijkheid tussen beide groepen wordt bestendigd. Volgens de insider-outsidertheorie belemmeren de transitiekosten die gemoeid zijn met werving en ontslag de mobiliteit, en houden ze de loonverschillen tussen werknemers op de interne en externe arbeidsmarkt in stand (zie Lindbeck & Snower, 1986). Die kosten worden voor een deel bepaald door de mate van werkgelegenheidsbescherming in een land. In landen met een hoge mate van bescherming zijn de kosten voor ontslag veelal ook hoog. In die situatie zijn de schotten tussen insiders en outsiders dus betrekkelijk groot. De onderneming kan in die situatie de flexibiliteit vergroten door ofwel flexwerkers aan te nemen, ofwel door middel van outsourcing een deel van haar activiteiten extern te laten verrichten, bijvoorbeeld door de inzet van freelancers en/of zzp'ers. In Nederland lijkt vooral de eerste strategie erg populair te zijn geweest, gezien de groei van het aantal flexwerkers, maar speelt ook de tweede strategie een niet onbelangrijke rol.

In dit hoofdstuk wil ik deze twee beelden en visies op het zzp-schap nader onderzoeken op hun merites, zowel in de Nederlandse als in de internationale context. Daartoe zijn drie voor de hand liggende beschrijvende vragen gesteld die leidend zijn voor de analyse:

- Waarin verschillen zzp'ers van andere flexwerkers (*outsiders*)? Vormen de zzp'ers een eigenstandige groep met een eigen profiel of lijken ze veel op andere groepen van flexwerkers? In welke fase van de levensloop vindt de keuze voor het zzp-schap in vergelijking met flexwerk plaats en in hoeverre is de keuze voor het zelfstandig ondernemerschap een bewuste keuze dan wel noodzaak, bijvoorbeeld ingegeven door de situatie op de arbeidsmarkt en een gebrek aan banen?
- Waarin verschillen zzp'ers van de zelfstandige met personeel (*zmp'er*)? In hoeverre kunnen zzp'ers zich op een aantal objectieve en subjectieve aspecten – zoals inkomen, beroepsniveau, opleidingsniveau en perceptie van de kwaliteit van het werk – meten met zelfstandigen met personeel die eerder als insiders worden beschouwd?
- Een soortgelijke vraag kan gesteld worden ten aanzien van de verschillen met werknemers in een standaardcontract voor onbepaalde tijd (de insiders). Waarin onderscheiden zzp'ers zich van hen? Zijn verschillen met 'vaste' werknemers bijvoorbeeld terug te voeren tot demografische verschillen of verschillen in kwalificaties?

Deze drie vragen verwijzen deels naar de motieven voor het zzp-schap: is het een bewuste keuze van de insider die kiest voor een andere manier van werken, of een noodzaak voor de outsider die anders werkloos is omdat hij geen baan weet te bemachtigen?

Echter, de meer fundamentele achterliggende vierde vraag betreft die naar de betekenis van de opkomst van het zzp-schap voor de arbeidsmarkt als geheel. Weerspiegelt deze een trend waarin het werknemerschap erodeert ten gunste van het vrije ondernemerschap,

of is er een trend van toenemende ongelijkheid waarneembaar, tot uitdrukking komend in een gepolariseerde banenmarkt en vergroting van het dualisme op de arbeidsmarkt (zie Autor et al., 2008; Muffels, 2008). Daarbij speelt de door Autor et al. (2008) geamendeerde these van de 'Skill Biased Technological Change', waarin de rol van de informatie- en communicatietechnologie wordt benadrukt, een belangrijke rol, waarbij niet alleen de vraag naar hoogopgeleiden toeneemt en die naar laagopgeleiden vermindert, maar bovenal de vraag naar de groep met een gemiddelde opleiding sterk wordt gereduceerd. Dit leidt tot een sterke polarisatie van hoog- en laaggekwalificeerde banen in de economie, met alle gevolgen van dien voor de ongelijkheid in lonen. Die ongelijkheid is niet alleen in de Verenigde Staten sinds het midden van de jaren tachtig sterk toegenomen, maar ook in de meeste Europese landen in de laatste decennia (OESO, 2011). De afname van het aandeel banen in het middensegment treft met name banen op het niveau van het lager en het middenmanagement, hetgeen een ondersteuning vormt voor het idee van de afkalving van de managerseconomie (Audretsch & Thurik, 2000). Of er automatisch een ondernemerseconomie ontstaat en of de groei in het zzp-schap automatisch leidt tot groei in welvaart, is vers twee. In de laatste Global Entrepreneurship Monitor (van 2011) wordt een andere maatstaf gebruikt, namelijk het aandeel van volwassenen dat actief een onderneming voorbereidt of net heeft opgestart. Daaruit blijkt overigens niet dat een hoog aandeel samengaat met een hoog niveau van welvaart (Kelley et al., 2012). Nederland scoort overigens wel redelijk hoog in Europa met het percentage volwassenen dat actief ondernemerschap voorbereidt of ermee bezig is, maar veel lager dan de Verenigde Staten en opkomende economieën zoals China, India, Zuid-Korea en Brazilië. In de mate dat het ondernemerschap geen vrije maar gedwongen keuze is bij gebrek aan betere alternatieven, is de bijdrage aan innovatie en economische groei waarschijnlijk ook minder.

Achtereenvolgens gaan we in dit hoofdstuk in op de vier gestelde vragen. In paragraaf 2.3.1 bespreken we eerst kort de ontwikkeling van zelfstandigheid in internationaal perspectief sinds de jaren negentig. Tevens gaan we in op de verschillen in samenstelling van de flexschil in de verschillende landen. Vervolgens stellen we ons in paragraaf 2.3.2 de vraag waarin de zzp'er zich onderscheidt van de overige flexwerkers en de werknemer met een contract voor onbepaalde tijd. In paragraaf 2.4 gaan we dieper in op het insider-outsider-vraagstuk en bespreken we tevens de dynamiek in het zzp-schap. In de korte concluderende paragraaf 2.5 ten slotte bespreken we de fundamentele vraag of de groei in zzp-schap het dualisme op de arbeidsmarkt heeft versterkt.

## 2.2 ONDERZOEKSAANPAK

Om de hiervoor gestelde vragen te onderzoeken maken we gebruik van de Europese Labour Force Survey (EU-LFS, een internationaal vergelijkende cross-sectionele studie) voor het jaar 2008 net voor de crisis, en van de Longitudinal Internet Studies for the Social Sciences (LISS) voor de jaren 2008-2011, dus de jaren tijdens de crisis. De eerste studie laat toe de situatie van de Nederlandse zzp'er te vergelijken met die in andere landen. Dat geeft tevens inzicht in de mate waarin de verschillen tussen de diverse typen van werkenden toe te schrijven zijn aan institutionele verschillen of verschillen in beleid of niet. De tweede studie geeft een beeld van hoe zzp'ers het in Nederland doen tijdens de

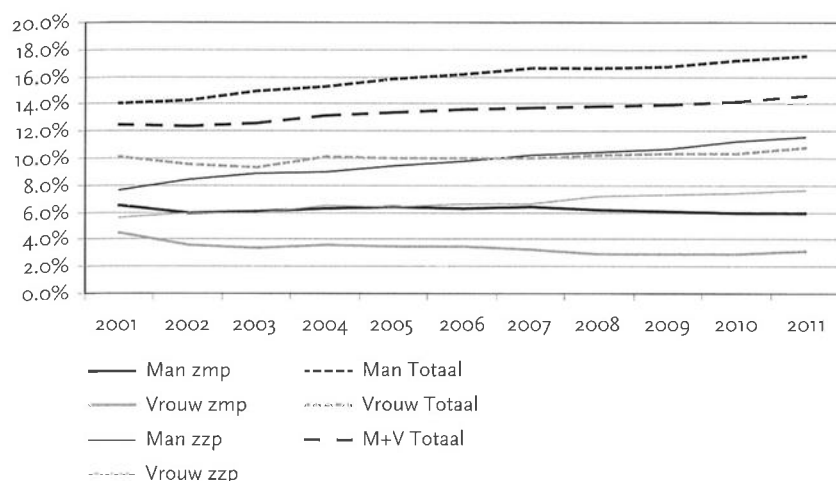
crisis in vergelijking met andere flexwerkers en met werknemers in vaste dienst, en geeft tevens informatie over de dynamiek in de flexschil. De afleiding van zelfstandig ondernemerschap in de EU-LFS is overigens niet eenvoudig. De data laten goed toe de zelfstandige inclusief de gezinswerker te onderscheiden van de werknemers in loondienst, maar de informatie over de vraag of de zelfstandige het bedrijf voor eigen rekening voert of ook nog anderen in dienst heeft, is voor bedrijven met minder dan tien werknemers soms moeilijk te bepalen.<sup>1</sup> Daarbij beperken we ons tot tien landen in Europa. Behoudens Nederland zijn dat het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland, Zweden, Denemarken, Spanje, Italië, Portugal en Polen. De Europese survey wordt ook gebruikt om de ontwikkeling van het zzp-schap in deze landen tijdens de crisis (2008-2012) te laten zien. De keuze van de landen is gebaseerd op het idee dat er een redelijke spreiding over Europa ontstaat en dat het landen zijn waarmee Nederland wat betreft arbeidsmarkt-uitkomsten vaak wordt vergeleken, zoals Duitsland, Frankrijk, Denemarken en Zweden. De longitudinale data laten tevens toe om de transities tussen de verschillende vormen van flexwerk in kaart te brengen, hoewel de aantallen transities van en naar zelfstandig ondernemerschap klein zijn en daarmee de schattingen van de transitiekansen betrekkelijk onnauwkeurig zijn.

## 2.3 VERSCHILLEN TUSSEN ZZP'ERS EN ANDERE FLEXWERKERS

### 2.3.1 *Ontwikkeling zelfstandigheid in Nederland in vergelijking met andere landen*

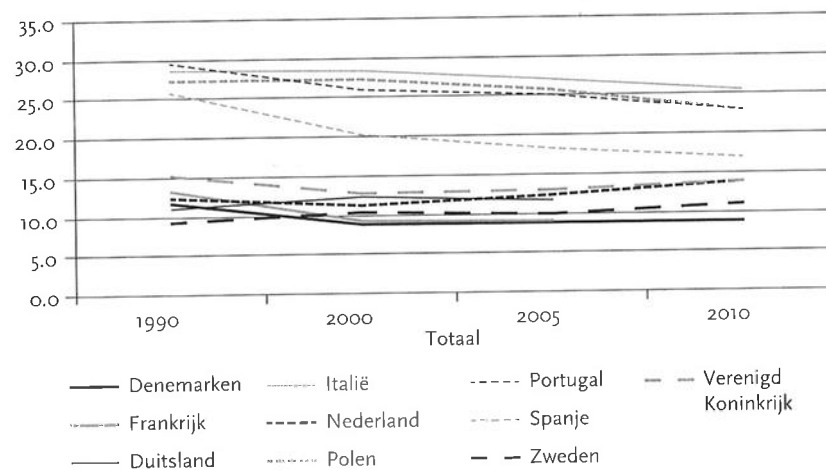
Figuur 2.1 laat zien dat de groei in zelfstandigheid in Nederland tussen 2000 en 2012 volledig voor rekening komt van de groei in zzp'ers bij zowel mannen als vrouwen (zie ook Van Es & Van Vuuren, 2010; Muffels & Wilthagen, 2011). Het aandeel zmp'ers is in die periode voor zowel vrouwen als mannen gedaald.

<sup>1</sup> Om de zelfstandige zonder personeel te identificeren hebben we eerst de werkende die aangaf zelfstandige te zijn geselecteerd en vervolgens degenen die aangaven meewerkend gezinslid te zijn. Daarna hebben we op basis van de bedrijfsgrootte bepaald of iemand een zelfstandige zonder of met personeel is. De zelfstandigen die aangaven dat de vraag naar de grootte van het bedrijf niet op hen van toepassing is, zijn vervolgens als zzp'er aangemerkt. Dat is mogelijk een onderschatting van het aantal zzp'ers, aangezien niet kan worden uitgesloten dat sommige bedrijven met slechts 1 werknemer gecodeerd zijn in de onderste bedrijfsgrootte-categorie. De verdeling naar zzp'er en zmp'er per land komt goed overeen met wat op basis van andere gegevens bekend is over deze verdeling, zoals bijvoorbeeld op basis van EU-SILC (Statistics on Income and Living Conditions).

**Figuur 2.1** Ontwikkeling zzp'ers naar sekse, 2001-2011

Bron: CBS StatLine 2012

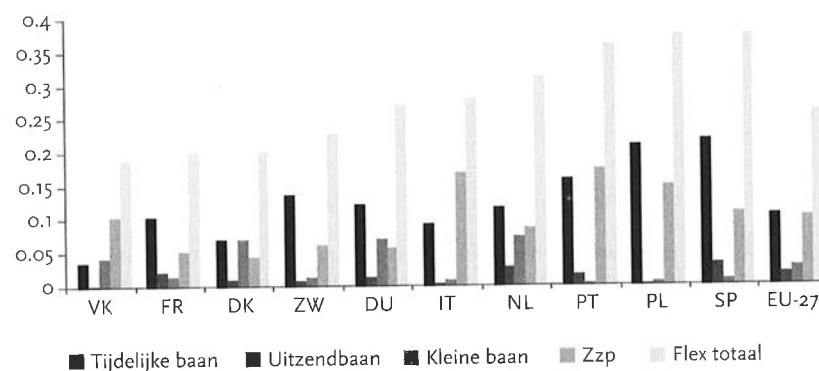
De jaren na de eeuwwisseling markeren een duidelijke trendbreuk met de jaren negentig, toen het aandeel zelfstandigen in de meeste landen daalde, bij een tegelijkertijd sterk stijgende werkgelegenheid. In het eerste decennium van de 21ste eeuw zien we in de zuidelijke landen én in Polen een verdere daling in het aandeel zelfstandigen, maar een stijging in Groot-Brittannië en vooral in Nederland (zie figuur 2.2). Nederland heeft nu een even hoog aandeel zelfstandigen als het Verenigd Koninkrijk. Opvallend is dat in Denemarken het aandeel zelfstandigen in deze periode constant is gebleven, maar in Zweden is gestegen. In Nederland is de reden voor de opvallende stijging de soepele wetgeving ten aanzien van de inschakeling van flexibele werknemers en de fiscale ondersteuning van startende ondernemers en zelfstandigheid (zie Van Es & Van Vuuren, 2010). In het Verenigd Koninkrijk zit een belangrijk deel van de groei bij de immigranten.

**Figuur 2.2** Ontwikkeling aandeel zelfstandigen, 1990-2010

Bron: OESO 2012 (eigen bewerkingen)

**AANDEEL ZELFSTANDIG ONDERNEMERSCHAP VERGELEKEN MET ANDERE TYPEN VAN FLEXWERK**

De groei in het aandeel zzp'ers is in veel landen gelijk opgegaan met de groei van de flexibele schil. We verwachten dan ook dat in landen met veel flexwerk het aandeel zzp'ers ook groot is. Met behulp van de EU-LFS voor 2008 toont figuur 2.3 de omvang en samenstelling van de flexibele schil in Nederland in vergelijking met negen andere Europese landen.

**Figuur 2.3** Omvang flexibele schil in enkele Europese landen, incl. EU-27

Bron: EU-LFS 2008 (eigen bewerkingen)

De omvang van de flexibele schil is op drie landen na (Spanje, Polen en Portugal) het grootst in Nederland, groter dan in Duitsland, Frankrijk, Zweden, het Verenigd Koninkrijk of Denemarken. De uitzendbranche is met name in Nederland tot wasdom gekomen, hetgeen ook blijkt uit de relatief grote omvang van de uitzendbranche in Nederland. Opvallend is dat ook het aantal kleine banen in Nederland relatief groot is. Dit bevestigt dat in Nederland flexibele werktijdregelingen, waarvan deeltijdarbeid onderdeel uitmaakt, populair zijn. Het aantal zzp'ers in Nederland is kleiner dan in Groot-Brittannië en de zuidelijke landen, maar groter dan in Duitsland, Frankrijk, Denemarken en Zweden. Met uitzondering van Groot-Brittannië is het aandeel zzp'ers dus groot in landen met relatief veel flexarbeid.

### **2.3.2 Vergelijking met vaste werknemers, andere zelfstandigen en flexwerkers**

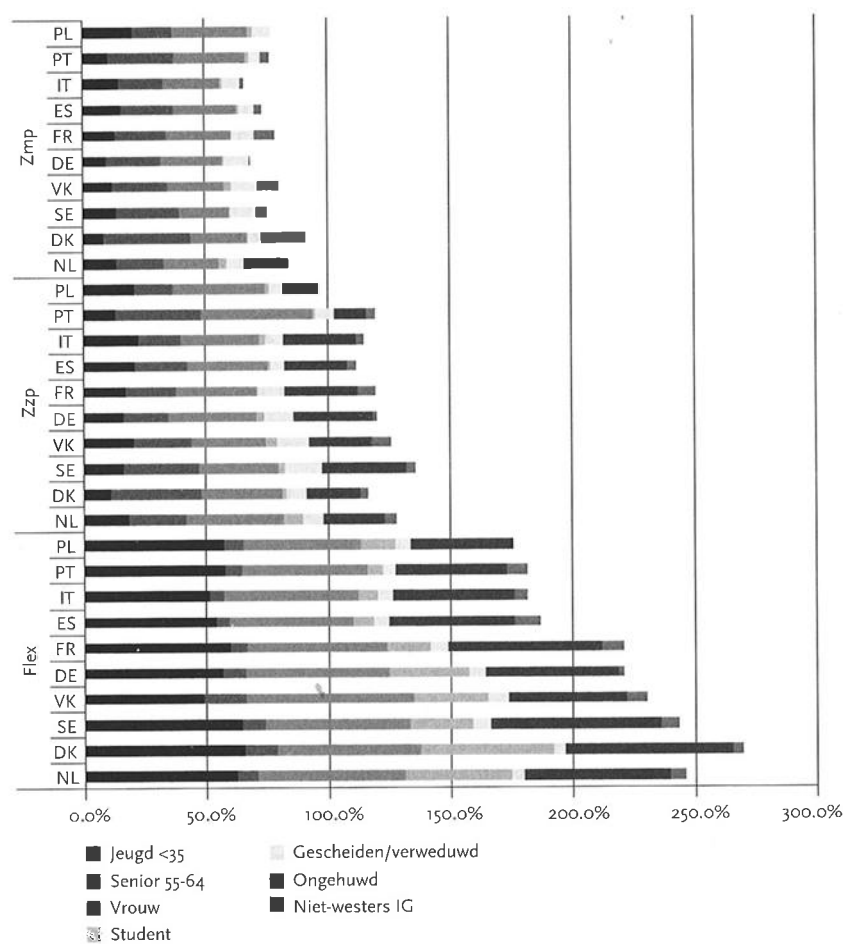
Om de eerste twee onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden hebben we de samenstelling van de zzp'ers vergeleken met die van flexwerkers en zelfstandigen met personeel, niet alleen in Nederland maar ook in de negen andere landen. De groepen worden in figuur 2.4 vergeleken op sociaaldemografische kenmerken (jongere, oudere, vrouw, gescheiden en niet-westerse afkomst), en in figuur 2.5 op sociaaleconomische kenmerken (deeltijd, lage opleiding, deelname aan bedrijfsspecifieke scholing, werkzaam in industrie, dienstverlening of overheid, en ongeschoold werk). De groepen overlappen elkaar, waardoor de percentages opgeteld boven de 100 uitkomen. Hoe verder de balk naar rechts doorloopt, hoe groter het aandeel van werkenden met de gekozen arbeidsmarktkenmerken in de drie baancategorieën.

Ten eerste valt op dat de verschillen tussen de groepen en tussen de landen behoorlijk groot zijn. De flexwerkers bestaan voor een groter deel uit jongeren, ouderen, vrouwen, werkenden met een lage opleiding en niet-westerse immigranten. Dat geldt in veel mindere mate voor de zelfstandigen zonder en met personeel. Ten tweede zien we dat de zuidelijke mediterrane landen een apart cluster lijken te vormen en een ander profiel tonen dan de overige landen. Binnen de zuidelijke landen, maar ook binnen de overige landen, lijken de verschillen tussen de groepen groter dan de verschillen tussen landen.

Bezien we de verschillen tussen de groepen meer in detail, dan valt op dat jongeren en studenten vooral te vinden zijn onder de flexwerkers en veel minder onder zzp'ers en zmp'ers. De laatste groep is duidelijk de oudste. Flexwerk vindt vooral in de jongste levensfase plaats, terwijl zelfstandigheid vooral in de middelste en latere levensfase plaatsvindt, mede gezien het grote aantal 55-plussers onder zmp'ers. In de meeste landen, met uitzondering van het Verenigd Koninkrijk, ligt het aandeel jongeren onder flexwerkers boven de 50%, maar bij zelfstandigen ligt dat aandeel onder de 25%.

Het aandeel ouderen is daarentegen relatief groot in het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en Zweden, zowel bij flexwerkers als bij de zzp'ers en zmp'ers. Daarnaast zien we dat onder zelfstandigen het aandeel niet-westerse allochtonen groot is, met name in Groot-Brittannië en Frankrijk. Het aandeel vrouwen is het grootst onder flexwerkers en daarna onder zzp'ers, en het geringst onder zmp'ers. In de zuidelijke landen en in Polen is het aandeel vrouwen onder flexwerkers en zzp'ers het grootst. In landen met meer flexwerkers lijkt het aandeel vrouwen ook groter.

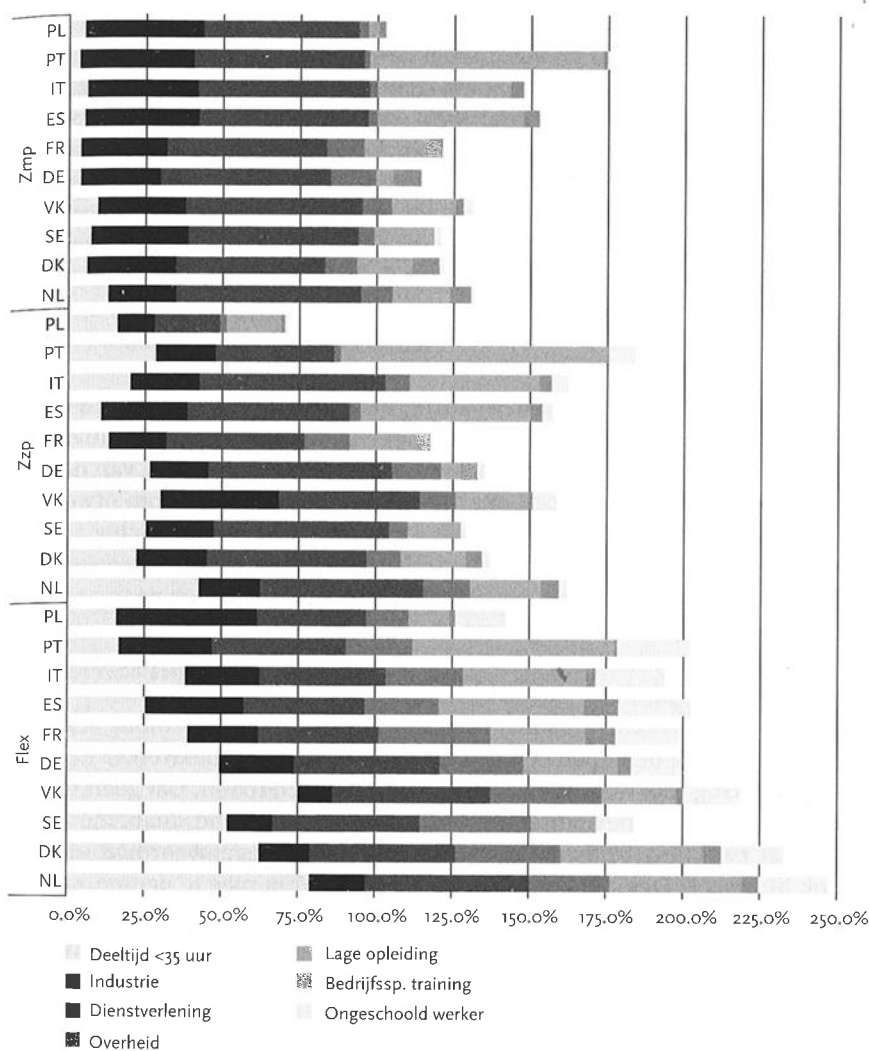


**Figuur 2.4** Een vergelijking op sociaaldemografische kenmerken

Noot: PL = Polen; PT = Portugal; IT = Italië; ES = Spanje; FR = Frankrijk; DE = Duitsland; VK = Verenigd Koninkrijk; SE = Zweden; DK = Denemarken; NL = Nederland.

Bron: EU-LFS 2008 (eigen bewerkingen)

Figuur 2.5 laat zien dat Nederland kampioen deeltijd is in de flexibele schil. Opvallend is dat ook Groot-Brittannië relatief veel deeltijd-flexwerkers heeft. Deeltijd komt betrekkelijk weinig voor bij zelfstandigen, overigens wel meer bij zzp'ers dan bij zmp'ers. Flexwerkers komen in alle landen meer voor in de dienstverlening en bij de overheid. Ook een groot deel van de zzp'ers en zmp'ers werkt in de dienstverlening, maar veel minder bij de overheid. Het aandeel flexwerkers dat werkt bij de overheid is het grootst in Frankrijk en de noordelijke landen. Het aandeel laagopgeleiden en laaggeschoolden in de flexschil is groter in de zuidelijke landen dan in de andere landen, hoewel dit aandeel ook betrekkelijk groot is in Denemarken en Nederland. Het opleidingsniveau in de zuidelijke landen is gemiddeld ook lager.

**Figuur 2.5** Een vergelijking op sociaaleconomische kenmerken

Noot: PL = Polen; PT = Portugal; IT = Italië; ES = Spanje; FR = Frankrijk; DE = Duitsland; VK = Verenigd Koninkrijk; SE = Zweden; DK = Denemarken; NL = Nederland.

Bron: EU-LFS 2008 (eigen bewerkingen)

Het aandeel laagopgeleiden en laaggeschoolden is het kleinst onder zelfstandigen en vooral onder zelfstandigen met personeel. Nederland is geen buitenbeentje wat de samenstelling van de groepen betreft, hoewel het aandeel laagopgeleiden en ongeschoolde werkers in de flexibele schil relatief groot is. Dit aandeel is weliswaar kleiner dan in Polen, Italië of Spanje, maar groter dan in Zweden, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en

Frankrijk. In het algemeen laten vooral Portugal, Spanje, Italië en Polen een afwijkend beeld zien.

Verder valt op dat tussen de groepen de verschillen het grootst zijn tussen enerzijds de flexwerkers en anderzijds de zzp'ers en de zmp'ers. Samengevat lijkt het erop dat zzp'ers in vergelijking met flexwerkers een ander profiel hebben en dat ze meer overeenkomen met zmp'ers dan met flexwerkers in alle hier onderzochte landen. Gemiddeld genomen zijn de zwakste groepen op de arbeidsmarkt vooral goed vertegenwoordigd in de flexibele schil, maar ondervertegenwoordigd bij de zelfstandigen met en zonder personeel. We trekken de tussenconclusie dat zzp'ers meer kenmerken van insiders dan van outsiders vertonen, terwijl voor flexwerkers eerder het omgekeerde het geval is.

#### RESULTATEN MULTIVARIATE ANALYSES

De derde vraag die in de inleiding ter sprake kwam, spitte zich toe op de verschillen met werknemers in een vaste baan. Om dit verder te onderzoeken hebben we multivariate analyses uitgevoerd waarbij we controleren voor verschillen in samenstelling van de drie groepen. Daartoe is een multinomiale logit-analyse uitgevoerd op de kans om ofwel een flexcontract te hebben, ofwel werkzaam te zijn als zzp'er of zmp'er ten opzichte van de kans om werkzaam te zijn in een baan voor onbepaalde tijd. Dat hebben we gedaan voor mannen en vrouwen apart vanwege de grote verschillen in arbeidspatronen naar geslacht. Daarmee kunnen we de kansen of, beter gezegd, de kansverhoudingen (ten opzichte van de kans om een vaste baan te hebben) schatten onder constanthouding van relevante factoren zoals geslacht, leeftijd, duur van het huidige dienstverband en sector. We zijn met name geïnteresseerd of werknemers met een lage opleiding, van allochtone afkomst of werkzaam in ongeschoolde beroepen een grotere kans hebben om flexwerker dan wel zzp'er te zijn in vergelijking met werknemers in een vast dienstverband. Dat geeft tevens enig inzicht in de mate waarin flexibilisering leidt tot een toenemend dualisme op de arbeidsmarkt doordat zwakke arbeidsmarktgroepen zijn oververtegenwoordigd in deze flexbanen (zie ook Muffels & Dekker, 2012). Door ook de zmp'ers mee te nemen krijgen we een beter zicht op de verschillen tussen de groepen van zmp'ers en zzp'ers. Op deze manier kunnen we antwoord geven op de drie onderzoeksvragen over verschillen tussen vaste werknemers en flexwerkers en de verschillen binnen de flexibele schil. De analyse betreft de situatie in 2008, dus vóór de economische crisis, toen het economisch tij en ook de arbeidsmarktkansen in Nederland nog betrekkelijk gunstig waren.

Het beeld dat uit tabel 2.1 ontstaat, is dat flexwerkers en zzp'ers in vergelijking met vaste werknemers meer gemeen hebben dan op grond van de eerdere bevindingen geconcludeerd is, en dat zzp'ers en zmp'ers op een aantal aspecten verschillen. De leeftijdsopbouw van zzp'ers is duidelijk anders dan die van zmp'ers. Zzp'ers zijn in vergelijking met vaste werknemers gemiddeld jonger. Ze starten het bedrijf waarschijnlijk ook op jongere leeftijd op. Er is echter wel een groter deel dat het bedrijf op betrekkelijk late leeftijd begint vergeleken met zmp'ers. Bij de mannelijke en vrouwelijke studenten is de kans groter om flexwerker te zijn dan vaste werknemer, maar vrouwelijke studenten hebben meer kans op het zzp-schap dan op het werken in een vast contract. Vergeleken met gehuwden hebben ongehuwden en gescheiden mannen en vrouwen meer kans op flexwerk en

zzp-schap dan op een vaste baan. Qua beroep en sector maar ook qua afkomst lijken zzp'ers in vergelijking met werknemers in vaste banen daarentegen meer op zmp'ers dan op flexwerkers. De kans op ongeschoold werk is in vergelijking met vaste werknemers groter onder flexwerkers, maar veel kleiner onder zzp'ers of zmp'ers. Flexwerkers werken vooral in de landbouw, de dienstverlening en de publieke sector. Terwijl zzp'ers en zmp'ers ook actief zijn in deze sectoren, zijn ze veel minder werkzaam in de publieke sector. Laagopgeleiden hebben een grotere kans om flexwerker maar ook om zzp'er te zijn dan om een vaste baan te bemachtigen.

Werknemers met een gemiddelde opleiding hebben in vergelijking met werknemers in een vaste baan een grotere kans om zmp'er te zijn. Flexwerkers ontvangen minder bedrijfsspecifieke maar wel meer algemene training (zie ook Fouarge et al., 2012), terwijl zmp'ers en zzp'ers gemeen hebben dat ze in vergelijking met vaste werknemers weinig deelnemen aan training of opleiding.

**Tabel 2.1** Schatting van de kans om te werken in een flexbaan, zzp'er of zmp'er in vergelijking met de kans om werknemer te zijn met een contract voor onbepaalde tijd in Nederland in 2008 (resultaten multinomiaal logit model).

Ref.: Contract onbepaalde tijd	Mannen			Vrouwen		
	Flex-contract	Zzp	Zmp	Flex-contract	Zzp	Zmp
Leeftijd	-0.208***	-0.047***	0.114***	-0.196***	-0.013	0.083**
Leeftijd kwadraat/100	0.003***	0.001***	-0.001***	0.003***	0.001***	-0.001*
Student	0.451***	-0.041	-0.314	0.482***	0.414**	-0.717*
<i>Burgerlijke staat (ref.: Gehuwd)</i>						
Ongehuwd	0.332***	0.274***	-0.043	-0.496***	-0.583***	-0.651***
Gescheiden/verweduwd	0.368***	0.174***	-0.437***	-0.287***	-0.297***	-0.990***
<i>Afkomst</i>						
Westerse immigrant	0.691***	0.247**	0.065	0.074	0.097	-0.128
Niet-westerse immigrant	0.676***	0.145	-0.061	0.124*	-0.046	-0.269
<i>Beroep (ref.: Jur./wetensch.)</i>						
Technisch beroep	0.255***	-0.436***	-1.286***	0.210***	-0.709***	-1.722***
Dienstverlenend beroep	0.724***	-1.736***	-2.140***	0.785***	-1.314***	-2.156***
Agrarisch beroep	0.749***	-3.259***	-3.571***	0.717***	-1.737***	-2.974***
Elementair beroep	1.484***	-1.645***	-2.275***	1.340***	-1.854***	-2.549***
Militair beroep	-0.788**	-15.621***	-16.268***	-0.952	-12.445***	-12.523***

Ref.: Contract onbepaalde tijd	Mannen			Vrouwen		
	Flex-contract	Zzp	Zmp	Flex-contract	Zzp	Zmp
<i>Sector (ref.: Landbouw)</i>						
Industrie	-0.123	-2.671***	-1.400***	-0.667***	-3.072***	-1.051***
Dienstverlening	-0.136	-2.019***	-0.565***	-0.702***	-1.951***	-0.452*
Publieke sector	-0.03	-3.564***	-2.217***	-0.703***	-3.567***	-2.585***
<i>Opleiding (ref.: Middelbaar)</i>						
Lage opleiding	0.151***	0.163***	-0.224***	0.206***	-0.178**	-0.121
Hoge opleiding	-0.250***	-0.204***	-0.529***	-0.200***	-0.181**	-0.680***
Duur huidig dienstverband	-0.373***	-0.037***	0.018***	-0.248***	-0.062***	0.034***
<i>Type training eerste 4 weken (ref.: Geen training)</i>						
Bedrijfsspecifieke training	-0.133	-0.841***	-0.611***	-0.187***	-0.205**	-0.054
Algemene training	0.438***	-0.341**	-0.283	0.340***	-0.071	0.206
Constant	2.574***	1.081***	-2.982***	3.686***	0.53	-2.923***
R <sup>2</sup>	0.3			0.284		
N	29.432			25.528		

\* p<0.10, \*\* p<0.05, \*\*\*p<0.01.

Bron: Eurostat 2010, EU-LFS 2008 (eigen bewerkingen)

Op grond van vorenstaande gegevens kunnen we zeggen dat het beeld genuanceerd is. Weliswaar verschillen alle groepen sterk van de werknemer met een vast contract, maar tussen flexwerkers en zzp'ers zitten meer overeenkomsten dan aanvankelijk gedacht. Vooral de laagopgeleide zzp'er heeft ten opzichte van de vaste werknemer meer gemeen met de flexwerker dan met de zmp'er. Interessant zou nu zijn om op grond van deze indicatoren na te gaan welke subgroepen zzp'ers nu meer verwantschap vertonen met flexwerkers en welke meer met zmp'ers.<sup>2</sup> Een dergelijk analyseperspectief biedt interessante mogelijkheden voor vervolgonderzoek, maar valt buiten het kader van deze bijdrage.

## 2.4 INSIDERS EN OUTSIDERS EN DYNAMIEK

De vraag naar de mate waarin zzp'ers insider dan wel outsider zijn, valt op grond van cross-sectionele data moeilijk te beantwoorden. Indien werkers in onzekere banen snel doorstromen naar banen met meer zekerheid en daarin voor de rest van hun leven blijven, is er niet zoveel aan de hand over de gehele levensloop gezien (Dekker et al., 2012; Heyma

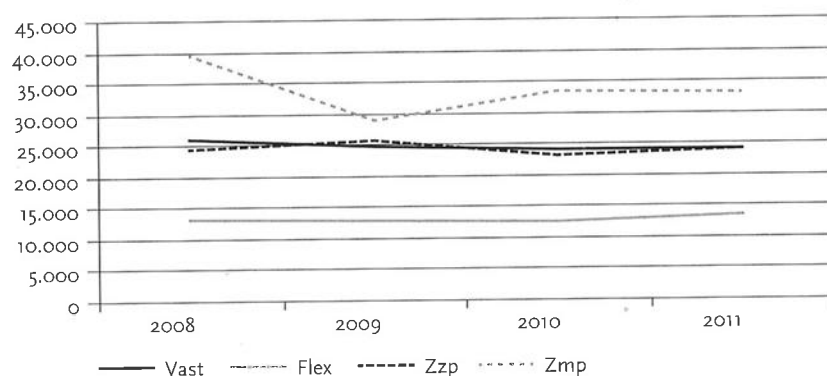
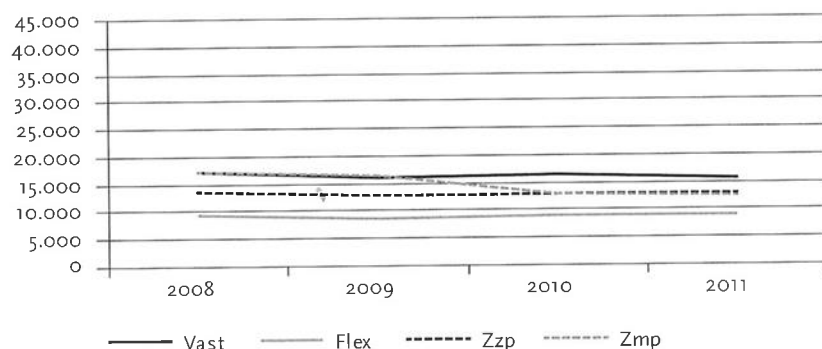
<sup>2</sup> Een methode die geschikt is om subgroepen op te sporen betreft Latente Klasse Analyse, zoals o.a. door Hagenaars en Vermunt is ontwikkeld (zie bijv. Vermunt, 2004).

et al., 2010; De Graaf-Zijl et al., 2011). Maar indien een verblijf in de flexibele schil als een smet op het cv wordt beschouwd en littekens oplevert voor de latere carrière, wordt de loopbaan negatief beïnvloed (Muffels, 2008). Op grond van de tot dusver verrichte analyses constateren we dat de positie van de zzp'er gemiddeld beter is dan die van de flexwerker, maar dat er tevens sprake is van een grote diversiteit en heterogeniteit (o.a. met het oog op de relatief ongunstige positie van vrouwen, allochtonen en laagopgeleiden). De zzp'er met een lage opleiding die tegen wil en dank zzp'er is, heeft wellicht meer gemeen met de flexwerker dan met de zmp'er. Er is weinig bekend over de loopbaanperspectieven van deze 'zzp'er tegen wil en dank'. Onderzoek in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten in de jaren tachtig en negentig geven een gemengd beeld van de mogelijke littekeneffecten van een verblijf aan de onderkant van de zelfstandigenladder op de arbeidscarrière. Sommige Britse onderzoeken laten zien dat veel zelfstandigen met een laag inkomen uiteindelijk weer doorstromen naar een reguliere baan en dan weinig last hebben van hun zelfstandigenverleden (Knight & McKay, 2000; Meager & Bates, 2002). Anderen laten een somberder beeld zien. In tegenstelling tot eerder Amerikaans onderzoek tonen Bruce en Schuetze (2004) bijvoorbeeld aan dat een mannelijke werknemer met een verleden als zelfstandige een loonpremie betaalt in de orde van grootte van 3-11% ten opzichte van iemand die geen zelfstandigenverleden heeft indien zij overstappen naar een reguliere baan. Meager (2008) concludeert op grond van zijn onderzoek dat er geringe littekeneffecten op de korte termijn zijn, maar dat langetermijneffecten niet kunnen worden uitgesloten. Daarbij wijst hij op de grote inkomensverschillen tussen zelfstandigen en de grote dynamiek wat de overgangen naar betaald werk en werkloosheid betreft.

In het laatste deel van dit hoofdstuk gaan we wat dieper op deze problematiek in, gebruikmakend van het longitudinale online LISS-panel. De aantallen observaties laten niet toe om de in- en uitstroomcijfers diepgaand te analyseren, maar wél om het inkomen van zelfstandigen te vergelijken met dat van flexwerkers en werknemers in vaste banen. Ook kunnen we bezien of er veel variatie en ongelijkheid is binnen de groep zzp'ers. Om de dynamiek te onderzoeken zijn uiteindelijk veel grotere databestanden nodig (zie Cörvers et al., 2011). We gebruiken de LISS-data daarom vooral om de ontwikkeling in de inkomens- en werkgelegenheidspositie van zelfstandigen in vergelijking met werknemers tijdens de crisisjaren in kaart te brengen.

De figuren 2.6 en 2.7 geven de inkomensontwikkeling tussen april 2008 en mei 2011 in Nederland weer voor respectievelijk mannen (figuur 2.6) en vrouwen (figuur 2.7) en voor de verschillende baantypen.<sup>3</sup>

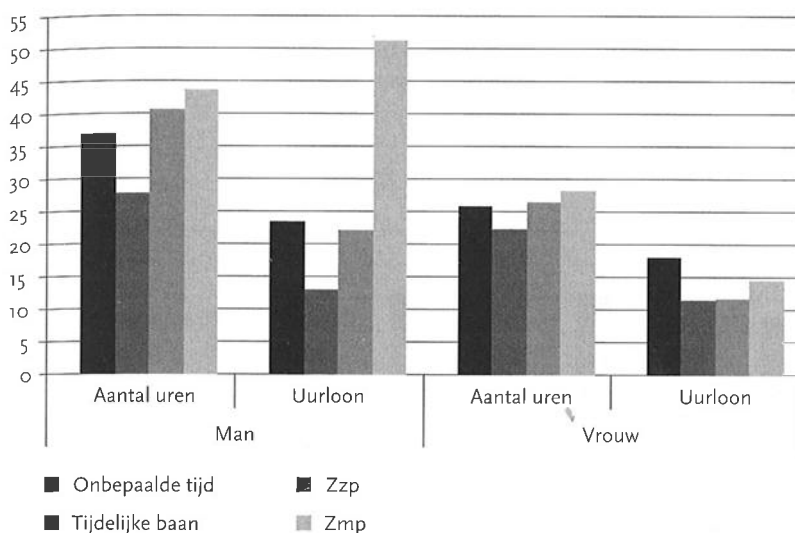
3 De inkomens betreffen reële inkomens en zijn gedefleerd met het consumptieprijnsindexcijfer met 2007 als basisjaar.

**Figuur 2.6** Ontwikkeling reëel netto jaarinkomen (in €) voor mannen, 2008-2011**Figuur 2.7** Ontwikkeling reëel netto jaarinkomen (in €) voor vrouwen, 2008-2011

Wat laten de figuren zien? Het laagste inkomen wordt verdiend door flexwerkers en het hoogste door zmp'ers. Het inkomen van zzp'ers verschilt niet veel van werknemers in vaste dienst, althans bij mannen. Bij vrouwen liggen de inkomens met uitzondering van de flexwerker op een fors lager niveau, mede doordat ze minder uren werken. Het inkomen van vrouwelijke zzp'ers is aanzienlijk lager dan dat van vaste werknemers. In figuur 2.8 worden het aantal werkuren en het uurloon van mannen en vrouwen tijdens de crisisjaren weergegeven. Daaruit blijkt dat zelfs als wordt gecorrigeerd voor het aantal werkuren, de verschillen in beloning tussen mannelijke en vrouwelijke zzp'ers en vooral zmp'ers groot is. Vrouwelijke zzp'ers werken kennelijk in de lagere echelons van de zzp-markt en hebben daardoor een veel lager inkomen dan hun mannelijke collega's. Dat geldt ook voor de vrouwelijke zmp'ers. Vaak zijn dit meewerkende familieleden. Tussen 2008 en 2009 daalt met name het inkomen van mannelijke zmp'ers sterk. Het inkomen van flexwerkers is gedaald tijdens de crisisjaren, maar stijgt tussen 2010 en 2011 licht, althans voor de mannen. Dat geldt in mindere mate ook voor de vrouwelijke flexwerkers; zij zien hun inkomen sterk dalen in het eerste jaar van de kredietcrisis en vervolgens enigszins herstellen. Vanaf medio 2010 tekent zich economisch herstel af, maar dat is

van korte duur. Vanaf medio 2011 keert het tij weer door de schulden crisis en daalt het inkomen van zelfstandigen verder.<sup>4</sup> De verschillen in inkomens tussen werknemers en zelfstandigen zijn groter bij mannen dan bij vrouwen. Op grond van deze gegevens wordt het eerdere beeld versterkt: gemiddeld genomen doen zzp'ers het niet slecht en lijken ze qua inkomen meer op zmp'ers en mensen met een vaste baan dan op flexwerkers die zich aan de onderkant van de inkomensverdeling van werkenden bevinden. Maar de heterogeniteit binnen de groep zelfstandigen is groot.

**Figuur 2.8** Uurloon en werkuren van mannen en vrouwen, 2008-2011



Bron: CentERData, LISS-panel 2007-2011

#### INKOMENS- EN WERKONZEKERHEID TIJDENS DE CRISIS

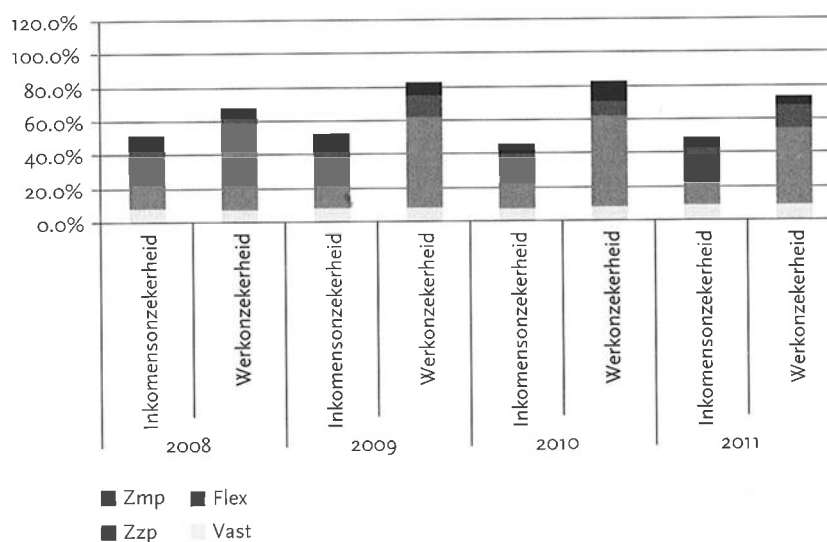
Vervolgens hebben we de ontwikkeling in inkomens- en werkonzekerheid weergegeven in de figuren 2.9 (mannen) en 2.10 (vrouwen). Daartoe zijn twee indicatoren ontwikkeld. Werkzekerheid is gedefinieerd als het aantal weken per jaar dat men betaald werk verricht. Werkonzekerheid is de kans dat iemand 39 weken of minder per jaar werkt ofwel 13 of meer weken niet werkt. Het criterium voor werkzekerheid is dat men 39 weken betaald werk heeft in het desbetreffende jaar, maar dat hoeft over de jaren heen gezien of zelfs binnen het jaar niet noodzakelijkerwijze dezelfde baan te zijn. Inkomens(on)zekerheid is gedefinieerd als de mate waarin het netto-inkomen van het huishouden hoger of lager is dan een bepaalde minimum inkomensgrens, die gesteld is op 60% van het mediane huishoudinkomen gecorrigeerd voor verschillen in samenstelling van het huishouden. Deze

<sup>4</sup> Dit blijkt uit een nadere analyse van de inkomensontwikkeling, gebruikmakend van de LISS-gegevens over maandinkomens van juli 2007 tot en met mei 2012. Deze zijn op verzoek beschikbaar via de auteur.

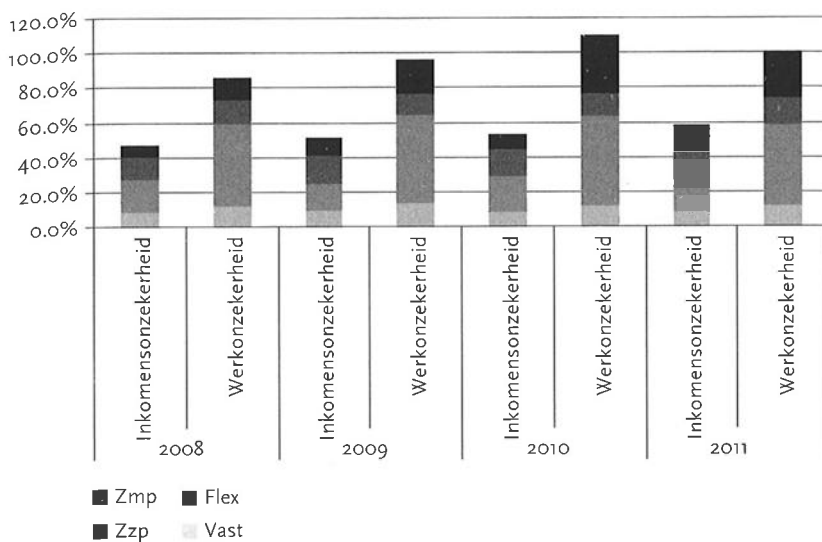


grens wordt door de Europese Commissie en de OESO gebruikt als een soort armoedegrens. Inkomensonzekerheid is dan de kans om in een gezin te leven dat een inkomen heeft onder deze inkomensgrens. De werkonzekerheid neemt tijdens de crisisjaren sterk toe bij zowel de mannen als de vrouwen, maar vlakt tussen 2010 en 2011 weer af als het economisch tij even ten goede keert. De inkomensonzekerheid neemt aanvankelijk toe, maar meer bij vrouwen dan bij mannen, om daarna weer af te vlakken. Na mei 2011 keert het tij weer, waardoor de werk- en inkomensonzekerheid toeneemt. De werk- en inkomensonzekerheid is het kleinst onder vaste werknemers en mannelijke zmp'ers, en het grootst onder de groep van tijdelijke werknemers, met name bij vrouwen. Opvallend is de werk- en inkomensonzekerheid onder vrouwelijke zmp'ers, die groter is dan onder vrouwelijke zzp'ers, terwijl dit bij de mannen omgekeerd is. Op grond van deze gegevens over inkomens- en werkonzekerheid blijkt opnieuw dat zzp'ers meer gelijkenis vertonen met de zmp'ers en vaste werknemers dan met de flexwerkers, maar dat de heterogeniteit naar geslacht groot is.

**Figuur 2.9** Inkomens- en werkonzekerheid mannen, 2008-2011



Bron: CentERData, LISS-panel 2007-2011

**Figuur 2.10** Inkomens- en werkonzekerheid vrouwen, 2008-2011

Bron: CentERData, LISS-panel 2007-2011

## 2.5 TOT BESLUIT: VRIJ ONDERNEMERSCHAP OF DUALISME?

In deze bijdrage hebben we de vraag gesteld of de keuze voor het zzp-schap een vrije keuze is of eerder een gedwongen keuze dan wel noodzaak vanwege gebrek aan alternatieven. Via een vergelijking van de profielen van zzp'ers aan de ene kant en flexwerkers, mensen met vaste banen en zmp'ers aan de andere kant hebben we inzicht gekregen in de mate waarin zzp'ers overeenkomen dan wel verschillen met andere groepen op de arbeidsmarkt.

We constateren allereerst dat de sterke groei in zelfstandigheid in Nederland bijzonder is in de Europese context en waarschijnlijk te maken heeft met de sterke groei in flexibiliteit, mogelijk gemaakt door een soepele wetgeving ten aanzien van de inschakeling van flexibel personeel en door fiscale maatregelen om het starten van een onderneming en zelfstandigheid te stimuleren. We stellen ook vast dat de diversiteit en heterogeniteit onder zzp'ers groot is, waardoor moeilijk een eenduidig beeld naar voren komt. Op grond van de bivariate en multivariate analyses in dit hoofdstuk merken we op dat gemiddeld genomen zzp'ers meer lijken op zmp'ers dan op vaste werknemers of flexwerkers, maar niet op alle fronten. Vooral de inkomensgegevens laten signalen zien dat de afstand in loon- en ondernemersinkomen tussen zzp'ers en zmp'ers nogal groot is en dat zzp'ers op dat punt meer lijken op vaste werknemers. Voorts blijkt dat vrouwelijke zelfstandigen een bijzondere groep vormen, aangezien ze wat betreft het soort werk, jaarinkomen en uurlonen achterblijven bij de mannelijke collega's. Voor een deel betreft het hier meewerkende gezinsleden, maar zij delen in de welvaart van hun partner en hun inkomen is bedoeld als aanvulling op het gezinsinkomen. Voor een ander deel gaat het echter ook

om vrouwen aan de onderkant van de beroepsladder die laaggeschoold werk verrichten en een laag inkomen verdienen. De analyses in dit hoofdstuk leren tevens dat er zelfstandigen aan de onderkant van de zzp-ladder zijn, werkzaam in ongeschoolde beroepen, die qua beloning en arbeidsomstandigheden nog het meest overeenkomen met laagopgeleide vaste werknemers en flexwerkers.

Zzp'ers hebben gemiddeld genomen veel insiderkenmerken, maar gezien de grote diversiteit is er ook een groep met outsiderkenmerken, zoals een laag beroepsniveau en lage lonen. Het definitieve antwoord op de centrale vraag of zzp'ers insiders of outsiders zijn, kan niet gegeven worden zonder te kijken naar de dynamiek ofwel de doorstroming naar andere posities op de arbeidsmarkt. Dat geeft inzicht in de mate waarin degenen met insiderkenmerken een stabiele positie hebben, en degenen met outsiderkenmerken bijvoorbeeld kans zien door te stromen naar betere posities. De korte horizon van de panel-data staat echter niet toe in detail op deze vraag in te gaan. Dit vraagt om nader onderzoek met data over een langere tijdshorizon en grotere aantallen om de dynamiek in de positie van flexwerkers, zzp'ers en zmp'ers te kunnen duiden. Al met al is de voorlopige conclusie dat de keuze voor het zzp-schap zowel een vrijwillige keuze is voor het vrije ondernemerschap, gestimuleerd door een gunstig fiscaal regime, als een gedwongen keuze voor hen die zzp'er zijn tegen wil en dank aan de onderkant van de zzp-ladder.

Daarmee komen we tot slot toe aan de laatste nog onbeantwoorde vierde vraag in hoeverre de groei van flexwerk en zzp-schap het resultaat is van een toenemende polarisatie op de banenmarkt, waardoor een mogelijk dualisme op de arbeidsmarkt wordt vergroot. Het dualisme op de arbeidsmarkt lijkt op basis van onze analyses eerder veroorzaakt door een groeiend segment van flexbanen in het algemeen dan door de groei van het zzp-schap. De onderkant van de zzp-markt vertoont weliswaar sterke gelijkenis met de flexbanen, maar in het algemeen is de positie van zzp'ers betrekkelijk gunstig. De groei in het aandeel flexbanen heeft de toegang tot de interne arbeidsmarkt bemoeilijkt en het dualisme tussen vaste en flexibele banen vergroot, zoals naar voren komt in het door ons berekende loonverschil tussen vaste en flexbanen. Maar ook op grond van andere kenmerken, zoals de gebrekkige aansluiting tussen de eisen op het werk en de aangeboden kennis en vaardigheden, steken de flexibele banen ongunstig af bij vaste banen (zie Muffels & Wiltshagen, 2011). Opvallend is ook dat het dualisme groot is in de landen met een grote flexibele schil, zoals de zuidelijke landen, die bovendien in belangrijke mate bestaat uit laaggeschoolden. Er is wat ons betreft reden om aan te nemen dat het dualisme op de arbeidsmarkt medeverantwoordelijk is voor een toenemende ongelijkheid in inkomens- en werkzekerheid, waardoor het wensbeeld van een inclusieve arbeidsmarkt steeds meer aan realiteit inboet. Ongelijkheid staat hiermee opnieuw op de (beleids)agenda.

## LITERATUUR

- Audretsch, D.B. & Thurik, A.R. (2000). Capitalism and democracy in the 21st Century: from the managed to the entrepreneurial economy. *Journal of Evolutionary Economics*, 10(1): 17-34.
- Autor, D.H., Katz, L. & Kearney, M. (2008). Trends in U.S. Wage Inequality: Revising the Revisionists. *Review of Income and Statistics*, 90(2): 300-323.
- Bosch, N.M. & Vuuren, D. van (2010). De heterogeniteit van zzp-ers. *Economisch Statistische Berichten*, 95: 682-684.
- Bruce, D. & Schuetze, H. (2004). The labor market consequences of experience in self-employment. *Labour Economics*, 11(5): 575-598.
- Cörvers, F., Euwals, R. & Grip, A. de (2011). *Labour Market Flexibility in the Netherlands*. Den Haag: CPB.
- Dekker, F. (2011). *Flexible Employment, Risk and the Welfare State* (diss.). Rotterdam.
- Dekker, R., Houwing, H. & Kösters, L. (2012). Doorstroom van flexwerkers. *Economisch Statistische Berichten*, 97(4628): 70-73.
- Es, F. van & Vuuren, D. van (2010). *A decomposition of the growth in self-employment* (CPB Discussion Paper 145). Den Haag: CPB.
- Fouarge, D., Grip, A. de, Smits, W. & Vries, R. de (2012). Flexible contracts and human capital investments. *De Economist*, 160: 177-195.
- Graaf-Zijl, M. de, Berg, G. van den & Heyma, A. (2011). Stepping stones for the unemployed: the effect of temporary jobs on the duration until (regular) work. *Journal of Population Economics*, 24(1): 108-137.
- Heyma, A., Hop, J. & Smid, T. (2010). *Langdurig verblijf in de flexibele schil van de arbeidsmarkt. Aantal werknemers en hun kenmerken*. Amsterdam: SEO.
- Kelley, D.J., Singer, S. & Herrington, M. (2012). *GEM 2011 Global Report*, Babson Park, MA, United States. Gedownload via [www.gemconsortium.org/docs/2409/gem-2011-global-report](http://www.gemconsortium.org/docs/2409/gem-2011-global-report).
- Knight, G. & McKay, S. (2000). *Lifetime Experiences of Self-Employment* (DSS Research Reports). Londen: Department of Social Security.
- Lindbeck, A. & Snower, D. (1986). Wage setting, unemployment, and insider-outsider relations. *American Economic Review*, 76(2): 235-239.
- Meager, N. (2008). Self-employment Dynamics and Transitional Labour Markets: some more UK evidence. In R. Muffels (Ed.), *Flexibility and Employment Security in Europe. Labour Markets in Transition*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Meager, N. & Bates, P. (2002). From Salary Workers to Entrepreneurial Workers. In G. Schmid & B. Gazier (Eds.), *The Dynamics of Full Employment: Social Integration through Transitional Labour Markets*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Muffels, R. (Ed.) (2008). *Flexibility and Employment Security in Europe. Labour Markets in Transition*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Muffels, R. & Dekker, R. (2012). Nederland buitenbeentje of voorloper in flexwerk: regulering van werkzekerheid in vergelijkend perspectief. *Economisch Statistische Berichten*, 97(46/47): 1-9.
- Muffels, R. & Wilthagen, T. (2011). Flexwerk en werkzekerheid in tijden van crisis. *Economisch Statistische Berichten*, 96(4602): 54-57.
- OESO (2010). *Economic Outlook 2010, Moving beyond the job crisis*. Parijs: OESO Publishing.
- OESO (2011). *Divided We Stand, Why Inequality Keeps Rising*. Parijs: OESO Publishing.

- Osterman, P. (1996). *Broken ladders: Managerial Careers in the New Economy*. New York: Oxford University Press.
- Praag, C.M. van & Stevens, L. (2010). Ondernemerschap na de Crisis. In A. van Witteloostuijn, *Nederland na de Crisis*. Preadviezen van de Koninklijke Vereniging van Staathuishoudkunde.
- Schmid, G. (2011). *The Future of Employment Relations: Goodbye 'Flexicurity' – Welcome Back Transitional Labour Markets?* Amsterdam: AIAS.
- Smeaton, D. (2003). Self-employed workers: calling the shots or hesitant independents? A consideration of the trends. *Work, Employment and Society*, 17(2): 379-392.
- Stam, E. (2012). *De Nederlandse ondernemerschapsparadox. Arbeidsmarktregulering en ondernemerschap in Nederland* (essay voor project Toekomst Ordening Arbeidsmarkt – Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid). Utrecht: Utrecht University School of Economics.
- Stam, E. & Nooteboom, B. (2011). Entrepreneurship, Innovation and Institutions. In D. Audretsch, O. Falck & S. Heblich (Eds), *Handbook of Research on Innovation and Entrepreneurship*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Vermunt, J.K. (2004). Toepassingen van Latente Klasseanalyse in Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek. *Sociale Wetenschappen*, 47(1): 2-14.